

DA GRANSKAR

ARBETARNA

Skuggsamhället inifrån.
Sverige har fått ett nytt laglöst
arbetsliv. I industriområden,
i skogen, inuti bilverkstäder och
på byggen bor människor som
kommit hit för att arbeta.
Wilder sov i sin arbetsgivares
garage i fyra och ett halvt år.

✂ ELINOR TORP, et@da.se 📷 DAVID LUNDMARK

LÄNGSTNER

DA GRANSKAR

Dagens Arbetes granskning i förra numret:

1 Sverige har tappat greppet. Politiska beslut från flera regeringar skapade det laglösa arbetsliv som vi kallar för skuggsamhället.

2 Ingen kontrollerar arbetet nere i kommunernas entreprenörskedjor. Billigaste anbudet vinner.

3 Asbest blir farligt på nytt när skolor och förskolor renoveras. Skolbarn har utsatts för det cancerframkallande materialet. Asbestlarmen har varit många runt om i landet.

4 Terroristen Rakhmat Akilov från Uzbekistan arbetade som asbetsanerare. Genom honom blev skuggsamhället synligt.

[Läs alla artiklar på www.da.se](http://www.da.se)

Solen steker på hans mörka t-shirt och svett droppar tränger fram i pannan. Han drar ner kepsen så att halva ansiktet försvinner in under skärmen.

”Jag heter Wilder. Jag är från Bolivia. Jag kom till Sverige 2013. I fyra och ett halvt år bodde jag i min arbetsgivares garage.”

Rösten sviker. Han tystnar. Armarna letar sig upp och lägger sig i ett hårt kors över bröstet. Han slutar andas. Sedan kommer tårarna.

”Jag kan inte berätta för min fru. Jag vill inte att mina barn ska veta.”

2018 KOMMER ATT GÅ TILL HISTORIEN som sommaren då Sverige brann. Det är VM och det är valår. Wilder har flyttat ut ur garaget men minnena går inte att tvätta bort, förnedringen. Att inte kunna göra sin kropp ren. Att bo fyra vuxna män på 17 kvadrat-

”De blir utnyttjade av allt och alla.”

Thomas Österberg, före detta polis, numera arbetsmiljöinspektör.

meter utan rinnande vatten. Smutsen. Att behöva bajs i skogen och rengöra sig med en slang utomhus. Hur vattnet om vintern frös. Och chefen som kom med resterna av sin pizza som lön efter 15 timmars arbete.

”Han tittade på mig som om jag inte vore människa. Jag var inte ens en hund i chefens ögon. Jag var skräp.”

INDUSTRIOMRÅDET I STOCKHOLMS utkant har stöpts om till konst. Vi träffas i den prydliga betongparken för att kunna prata ostört.

Väggarna har strukits jämna och ljusa. Här skolas medelklassens barn till ett friare liv. Inte som i resten av huvudstadens industriområden som fortfarande rymmer bilmekar, tvätterier och lackeringsföretag. Efter att ha besökt flera av dem i vårt försök att lära känna skuggsamhället inser vi att det är bäst att hålla sig borta. Visserligen ser de ut som industriområden har gjort i alla tider, men bakom den rödostiga plåten i de fallfärdiga byggnaderna har andra världar vuxit fram. Här bor människor. De jobbar och sover, lever sina liv i skuggan av det svenska samhället. På kartongbitar, cellofan, skumplast och gamla madrasser, vad som finns att tillgå och vad som rymmer i de små lokalerna.

”Det finns en frivillighet i det här. De vill ju tjäna pengar, men samtidigt blir de utnyttjade av allt och alla”, säger den före detta polisen Thomas Österberg, nu inspektör på Arbetsmiljöverket.

”I fyra och ett halvt år bodde jag i min arbetsgivares garage.

Wilder har inte kommit i kontakt med en enda svensk arbetare. ”Jag tror det är omöjligt att någon svensk hade stått ut.”

På en gudsförgäten gata pågår alltifrån trafficking och knarkhandel till illegalt utnyttjande av utländsk arbetskraft. Svarta pengar tvättas vita.

En bilverkstad är registrerad som hobbyverksamhet och saknar organisationsnummer. Så myndigheterna kan inte sätta dit ägaren. Den unga mannen från ett land utanför Europa rymmer inte i Migrationsverkets förvar och släpps ut igen. Han kan fortsätta jobba, dygnet runt. Låses han in om nätterna? Arbetsmiljöverket och polisen har fått indikationer på det. När de nu börjat göra myndighetsgemensamma razior upptäcker de att det bor utländsk arbetskraft på nästan alla bilverkstäder där de gör tillslag.

”DE SOVER BLAND KEMIKALIER och gummi, i svetsröken, värmen och stanken, bredvid kompressorer med luftkärl som inte är besiktigade och kan vara fullständigt

Wilder jobbar för att hans son ska ha råd med en utbildning och slippa utnyttjas på jobbet.

DA GRANSKAR

livsfarliga. Vi hittar madrasser i vrår bland råttavföring och kackerlackor”, berättar Thomas Österberg.

Efter 25 år lämnade han polisen i frustration över att inte komma åt kriminella som lärt sig att de kan agera ostört i arbetslivet. Här kan de tvätta sina pengar utan inblandning av myndigheter.

”När jag gick med i facket fick jag sparken direkt.

Wilder från Bolivia.

Thomas Österberg ingår i den grupp som ska verka mot osund konkurrens. På frågan vad han bevittnar när de gör tillslag svarar han: Misär.

”Det är fattiga, lågutbildade människor som utnyttjas till maximum, instängda på arbetsplatsen. Allt vi svenskar inte skulle acceptera. Det gör att de som försöker driva företag på lagligt sätt konkurreras ut. Och det går fort. Vi slår sönder hela vårt samhälle.”

VÄGG I VÄGG MED DE ILLEGALA verksamheterna jobbar Johan och Kalle. Är de kvar sent på kvällarna så lyser det alltid i verkstan bredvid trots att kunderna för länge sedan är försvunna. När de kommer klockan sex på morgonen lyser det fortfarande. Grinden är för och porten låst. Kalla dagar vedeldas det inne i verkstan för att få upp värmen.

”Killen som sover där kan ju brinna inne!” säger Kalle.

Olja och avfall hålls rakt ut på gatan eller i en närliggande å. Kommunen vet om det. Johan och Kalle har slagit larm flera gånger. Men ingenting händer.

SÅ SKAPADES SKUGGSAMHÄLLET

Kontroller slopas. 2008 inför Alliansen och Miljöpartiet nya regler för arbeidskraftsinvandring. Arbetsförmedlingen slutar kontrollera. Företagen får själva bestämma behoven av utländsk arbetskraft.

Fusket ökar. Från 2009 räcker det att man avser att driva verksamhet för att få F-skattsedel.

Migrationsuppgörelsen. Den borgerliga regeringen går ihop med Miljöpartiet 2011. Det ska vara lätt att komma till

Sverige och försörja sig som anställd eller företagare.

Byggboom. Socialdemokraterna och Miljöpartiet bildar regering 2014. Det är högkonjunktur och det byggs överallt. Företagen rekryterar tiotusentals utländska arbetare.

Nedskärning. Arbetsmiljöverket minskar sin tillsyn kraftigt, från 35 000 till 20 000 inspektioner på fem år. Företag med dålig arbetsmiljö kommer undan.

Jobbar och bor i usla n

I nästan alla industriområden där polisen, Arbetsmiljöverket och Skatteverket har gjort tillslag sover människor från andra länder.

”Och så undrar kommunen varför ån är förorenad! I dag finns det inte en enda seriös bilverkstad kvar i vårt industriområde. Det går inte att konkurrera mot kriminella”, säger Johan.

WILDERS MOBIL RINGER I BYXFICKAN. Han svarar på spanska. Arbetskamraterna från Nicara-

gua har ångrat sig. De vågar inte berätta. Wilder som befinner sig snäppet upp i skuggsamhällets hierarki, och dessutom inte är kvar hos arbetsgivaren, känner att han måste.

”Det kan inte få fortsätta.”

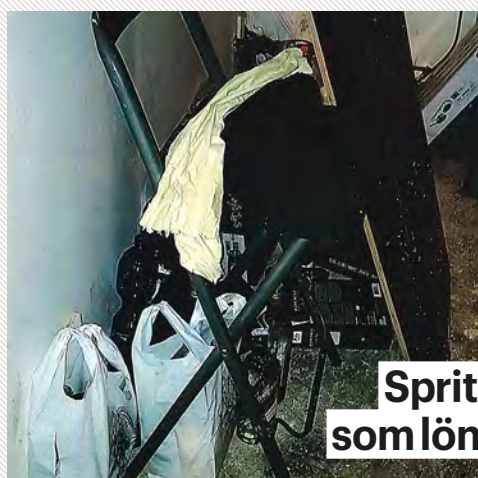
Flera av Wilders arbetskamrater har skadats i jobbet och fått bekosta läkarvården själva. I mobilen visar han hur arbetskläderna ser ut. Håll i handskarna på alla fingrar. Trådiga byxor som fläkts upp vid knäna. När de skickar bilderna på sina trasiga arbetskläder till arbetsgivaren får de alltid samma svar: ”Vad fint.”

Wilder tar av sig kepsen och torkar bort svetten med handflatan. Han är bestämd. Han vill berätta sin berättelse med namn och bild så att utnyttjandet kan upphöra. Till skillnad från jobbarkompisarna gick han med i facket. Chefen ringde samma dag och rasade i luren. Fem timmar hade han på sig att tömma garaget.

”Så fort jag gick med i facket fick jag sparken. Jag hade arbetat från fyra på morgo-

la miljöer

Loftsäng
i bilverkstad

Sprit
som lön

Smutsiga
toaletter

Sover bland
kemikalier

FOTO: PRIVAT

”De bor i miljöer som vi västeuropéer inte ens kan föreställa oss.

Thomas Österberg, före detta polis, numera arbetsmiljöinspektör.

nen till nio, tio om kvällarna alla dagar, måndag till lördag. Många gånger även på söndagar då jag ombads gå och handla, städa hans hem eller skjutsa runt honom till olika kvinnor.”

MEN WILDER ÄR NOGA med att påpeka att det finns de som har det värre. De som inte ens har ett garage att bo i utan sover där de arbetar och knappt har råd med mat. Sämst behandlas medarbetare från Uzbekistan och Nicaragua. När Wilder kom till jobbet på mornarna frågade de honom om en bit bröd. Han förstod att de hade övernattat där, vid element och andra värmekällor.

En dag kom en arbetskamrat från Uzbekistan fram till honom. Det ögonblicket kommer Wilder aldrig att glömma. Mannen var längre och äldre än honom. Han la pannan mot hans axel och började gråta. De stod där i byggbråten. Om det var på sjukhuset de renoverade, någon av skolorna eller bara en av alla otaliga nyproduktioner som svenskar snart skulle flytta in i minns han inte. Wilder minns bara tårarna. Att mannen skakade och att hans tröja blev blöt av uzbekens gråt. Lönen kom inte. Han hade jobbat 14 till 15 timmar om dagen i veckor utan att få ett öre betalt. Och nu hade deras arbetsgivare gått och

gömt sig. Han hade inte ens pengar till att äta hulkade mannen mot hans axel. Nästa gång Wilder såg honom hade blicken slagit över till vansinne. Med hammare slog han sönder toalettterna som han arbetat med de senaste två veckorna. Keramiken flög i vita vassa flisor över de nykaklade badrumsgolven.

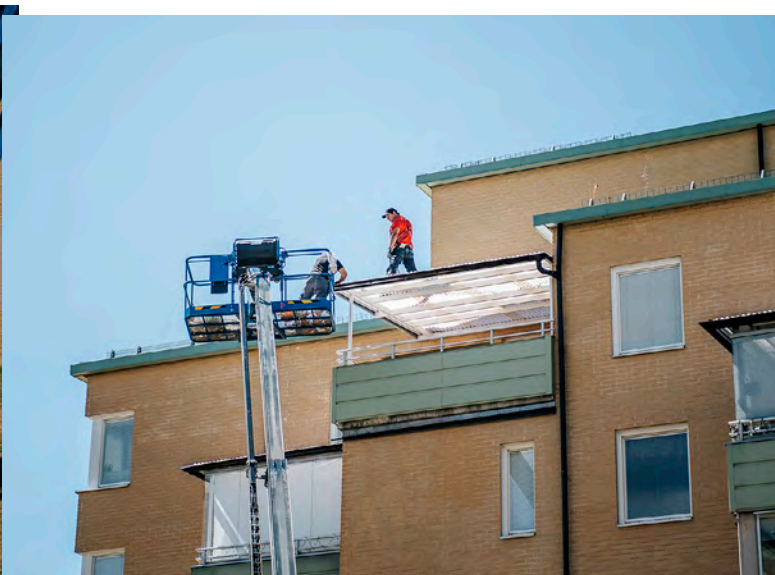
UNDER 2015 BÖRJADE MÄNNISKOR från Uzbekistan komma till Sverige för att arbeta. De nästkommande åren blev de fler och fler.

”Uzbekerna har det verkligen värst”, säger Wilder.

Det var också genom en uzbek som skuggsamhället kom upp till ytan. Fram till terrordådet på Drottninggatan hade Rakhmat Akilov varit en arbetare som varken synts eller hörts. En papperslös arbetare från Uzbekistan som släppts fri för att

”ARBETSGIVARNA, DE RIKTIGA BOVARNA, KOMMER VI INTE ÅT”

”Om inte stat, kommun och landsting ser till annat än priset, varför ska du och jag göra det?”

Mitt emot arbetsmiljöinspektör Thomas Österbergs eget hem balanserar två arbetare på ett millimetertunt tak. Han kontaktar sin myndighet och kallar ner dem.

Migrationsverket och polisen inget kunde göra. Den vanliga visan, konstaterar Thomas Österberg.

”Polisen omhändertar och förhör dem. Sedan är det förpassning till Migrationsverkets förvar. Men där är det fullt så de släpps ut igen och går tillbaka till jobbet. Arbetsgivarna, de riktiga bovarna, kommer vi inte åt.”

När Thomas Österberg rör sig på Stockholms gator ser han skuggsamhället överallt. Det jobbar med bostadsrättsföreningar och hyreshus. Det gömmer sig i thaimas-

sage-salonger ”dit det underligt nog bara går män”. Det bygger restauranger och kaféer. Utanför sitter snubbar i svarta bilar och ger honom skarpa hotfulla blickar om han tittar för länge.

”SKUGGSAMHÄLLET HAR ÄTTIT SIG IN i alla områden, i alla sektorer, inom bygg, verkstadsindustrin, livsmedelsindustrin, inom assistentvården, HVB-hem. Problemet enkelt sammanfattat: Lägsta anbud vinner. Man tar inte hänsyn till kvalitet. Det är bara kostnaden.”

Thomas Österberg pekar på de bägge arbetarna uppe på höghuset mitt emot hans eget hem som balanserar på ett millimetertunt balkongtak i vanliga fritidsskläder.

”Om inte stat, kommun och landsting ser till annat än priset, varför ska du och jag göra det? För mig är det ganska enkelt. Sen är det upp till vår egen privata moral.”

Han tystnar, tänker, följer arbetarna på taket.

”Barn gör som mamma och pappa. Det är så ett samhälle fungerar.”

DA GRANSKAR

UTLÄNDSK ARBETSKRAFT

○ EU-medborgare som kan försörja sig får jobba i Sverige utan uppehållstillstånd. Människor från länder utanför EU behöver tillstånd från Migrationsverket. De kan delas in i tre grupper:

Utstationerade

○ Anställda i utländska företag som tillfälligt har sin verksamhet i Sverige.

Registrerade

○ Saknar svenskt personnummer men finns i lönelistorna hos svenska arbetsgivare.

Oregistrerade

○ Är varken registrerade hos arbetsgivare eller myndigheter i Sverige.

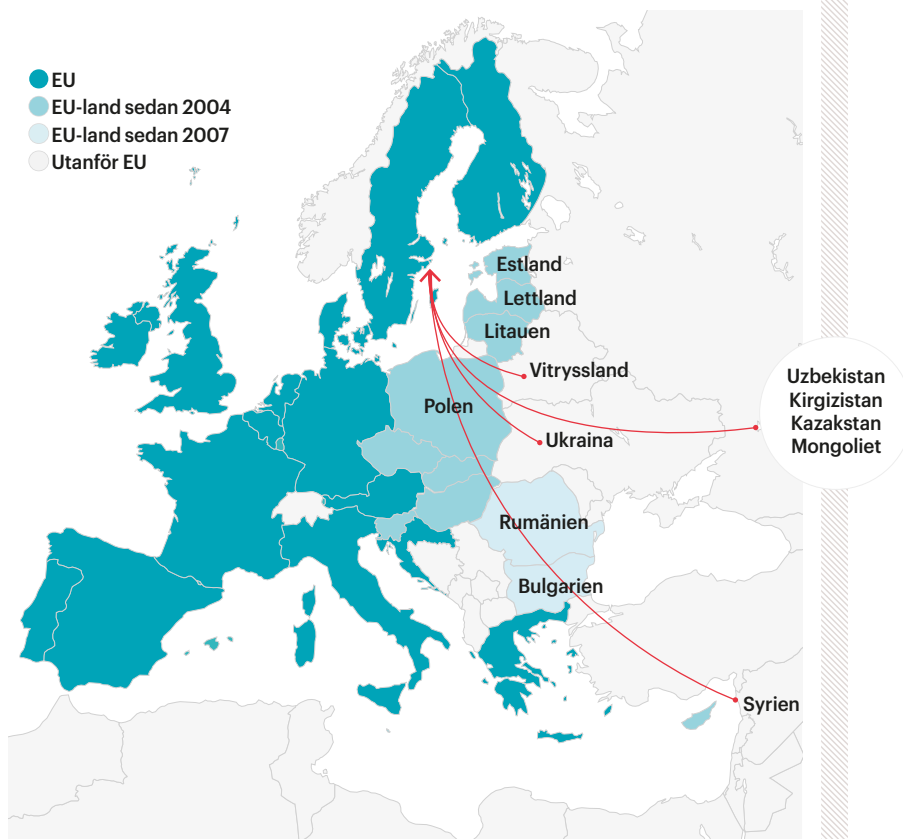
I skuggsamhället finns**främst människor från:**

Vitryssland, Ukraina, Mongoliet, Uzbekistan, Kirgizistan, Kazakstan, Syrien, Indien, Vietnam, Thailand, länder i Nordafrika, Västafrika och Latinamerika.

Kraftig ökning

○ Arbetslivskriminaliteten ökade kraftigt när EU utvidgades 2004 och 2007. Öst mötte väst med vitt skilda löne- och arbetsvillkor. Det har lett till skattefusk och en exploatering av arbetare från fattiga länder.

- EU
- EU-land sedan 2004
- EU-land sedan 2007
- Utanför EU

GRAFIK: ISAK KRANTZ

140 000

personer har de senaste två åren fått ett **samordningsnummer** för att kunna betala skatt i Sverige.

75 procent av dem som har ett sånt och som kommer från länder utanför EU **saknar arbetstillstånd**.

66

miljarder kronor förlorar svenska staten på **svartarbete** varje år. Enligt Skatteverket är det lågt räknat.

12 500

personer är just nu **efterlysta** av polisen efter beslut om utvisning.

?

Hur många människor som arbetar i Sverige utan att ha gjort någon ansökan till myndigheterna **vet ingen**.

ATT VÅRA NORDISKA GRANNAR har lyckats bättra med att komma åt arbetslivskriminaliteten beror, enligt Thomas Österberg, på att de har gemensamma datasystem. I Norge kan myndigheter ta del av varandras material och samarbeta på riktigt.

"I Sverige har vi olika datasystem överallt. Det verkar som att varje myndighet har upfunnit sitt egna lilla register. Det är ett jätteproblem."

Social dumpning är också ett inarbetat begrepp i grannländerna. Att strunta i säkerheten och skipa skatten hänger ihop.

Till skillnad från i Sverige har övriga Norden sett kriminaliteten med utländsk arbetskraft som ett avgränsat problem. Man har satsat resurser och samverkat för att få bukt med den sociala dumpningen. Arbetsmiljöverket i Sverige har inte haft det uppdraget.

Thomas Österberg reser sig för att plocka ner killarna från taket.

"Den fria rörligheten krockar med vår godtrogna 50-talsbild att vi ska göra rätt för oss", säger han.

UNDER DE FYRA OCH ETT HALVT ÅR som Wilder bodde i garaget och jobbade nere i bostadsbolagens kedjor, under kommuner, lands-ting och i det privata näringslivet, såg han inte en enda svensk arbetare.

"Jag tror det är omöjligt att någon svensk hade stått ut med de arbetsförhållandena. Omöjligt."

**TVINGADES BETALA
EFTER OLYCKAN**

DA GRANSKAR

”Det kan inte få fortsätta.

Wilder är skicklig i sitt yrke och har aldrig fått några klagomål på hur han har utfört arbetet – inte förrän han gick med i facket. Då fick han sparken direkt.

EN DAG JOBBADE WILDER ovanpå en nostalgi-butik med gamla serietidningar och filmer. Golvet ska isoleras och där finns ett hål utan varningsskyltar ner till den trendiga butiken. Som vanligt jobbar de på ackord.

Wilder lassar på sand i skottkärran och skyndar sig uppför en träramp, som brister. Han faller. Sanden rasar ner. Wilder blir liggande tvärs över hålet. Benet ömmar och först tror Wilder att han brutit sig. Så glömmer han smärtan och får se hur butiken ser ut. Sanden har lagt sig i ett grått lager över hela den anrika samlingen. Hjärtat hugger i bröstet och det blir trängre att andas. Benet domnar bort. Han känner inte smärtan. Han måste få bort sanden. Han ringer sin chef som säger åt honom att fixa fram folk.

I två dagar städar de utan lön. En tid senare börjar telefonen ringa. Han måste betala. Skadorna har kostat 40 000 kronor. Det är upp till honom, hur han vill göra det, genom avbetalning eller på annat sätt. Vecka efter vecka fortsätter samtalen. Till slut ger han med sig och frågar om han kan få ett kvitto på det han har betalat. ”Varför vill du ha det?” får han till svar.

”Det var samma sak när min kollega från Nicaragua skar upp handen. Vi ringde arbetsgivaren som svarade: Jag är inte läkare. Åktill sjukhus. Läkargesöket kostade 3 000 kronor som killen från Nicaragua fick betala själv.”

THOMAS ÖSTERBERG ÄR VÄL MEDVETEN om att dessa olyckor aldrig når honom på Arbetsmiljöverket.

”Jag tar för givet att det till och med finns

dödsfall i arbetslivet som aldrig hamnar i vår statistik.”

WILDER HOPPAR NER FRÅN BÄNKEN i det omåttade industriområdet. Kepsen har han tagit av sig och han visar foton på sina barn i mobilen. Ett födelsedagskalas med sju tända ljus. En ung man på väg upp ur tunnelbanan, en ung man som han vill ska ha råd med utbildning så att han inte behöver nedvärderas och förödmjukas som sin pappa. Wilder står bredvid sin son i rulltrappan och bär ett annat ansikte, stolt.

”Jag vet inte varför jag står ut. Jag vet inte varför så många står ut. Men de måste, gråtandes eller drickandes alkohol.” ✱

Så gjorde vi

Granskningen bygger på ett hundratal intervjuer. Vi har varit i industriområden, på byggarbetsplatser och i skogen där människor lever. Vi har talat med både arbetsgivare och arbetstagare.

Under 2018 har vi också träffat ett stort antal myndighetspersoner och beställt en mängd handlingar från Arbetsmiljöverket, polisen och Skatteverket.

I stället för att granska enskilda företag har vi valt att titta på systemet som gjort skuggsamhället möjligt. Sveriges laglösa arbetsliv skildras utifrån en arbetare som noga tänkt igenom sin medverkan. De flesta vågar inte.

DA Lyssna på reportaget på www.da.se

NÄSTA DEL
SÅ GÖR NORGE FÖR ATT
STOPPA EXPLOATERINGEN

ANMÄL DIG TILL VÅRA "ELIT"-UTBILDNINGAR INOM ARBETSMILJÖ OCH REHABILITERING!

UTBILDNINGSLEDARE:

Benny Gustafsson
Arbetsmiljö- och
säkerhetsexpert

Lotten Loberg
Åklagare
Riksenheten
arbetsmiljömål

Jan Karlsson
Försäkringskonsult
Försäkringskassan

Erik Danhard
Advokat, Arbetsrätt

Maria Steinberg
Docent
Arbetsmiljörätt

Per Sundelius
Förhandlingschef

DET DELEGERADE ARBETSMILJÖARBETET

"Fördelning av arbetsmiljöuppgifter"

10-11 okt. 2018 Stockholm Hilton Slussen

ARBETSLIVETS REHABILITERINGSANSVAR

Nya regler 1 juli 2018!

"Arbetsgivaren får en skyldighet
att göra en rehabiliteringsplan"

12-13 sept. 2018 Göteborg Clarion Post
19-20 sept. 2018 Stockholm Hilton Slussen
14-15 nov. 2018 Stockholm Hilton Slussen

BAM – DE LUX

"Det fungerande arbetsmiljöarbetet"

23-25 okt. 2018 Stockholm Hilton Slussen

ZOBER

arbetsmiljö ab

Läs mer om våra utbildningar på www.zober.se